

پول بین المللی

پول پس از

پنجاه سال

International Monetary Fund

بنیاد بین المللی پول

رتال جامع علوم انسانی

مقدمه:

«صندوق بین المللی پول» (IMF) طی تاریخ ۵۰ ساله خود ضمن آنکه وظیفه نظارت بر سیستم پولی جهانی را به عهده داشته، دامنه فعالیت‌های خود در مقابله با بحرانها و تغییرات اقتصادی جهانی را نیز افزایش داده است. «صندوق بین المللی پول» در سالهای اخیر اقدام به معرفی برنامه‌هایی نموده که می‌توانند به کشورهای در حال رشد و کشورهای تازه بنیان یافته کمک زیادی کند.

مشکلات مربوط به این سیستم شناخته می‌شود و دیگری بانک بین المللی بازسازی و توسعه (IBRD) که وظیفه‌اش تأمین منابع مالی جهت بازسازی کشورهای جنگ‌زده و کمک به کشورهای در حال رشد است.

هدف مؤسسان صندوق، نظیر آنچه در دهه ۱۹۳۰ رخ داد حفاظت از اقتصاد جهانی در برابر بحرانهای ناگوار اقتصادی بود. هدف آنها ایجاد یک سیستم پولی باز و پایدار بود که بتواند تبدیل ارزشها را آسان کند، نرخ تبدیل ارز را ثابت نماید، ومقررات و محدودیتهای دست و پاگیر بویژه کنترل‌های

شد. ۴۴ کشور شرکت‌کننده در این کنفرانس تصمیم به تأسیس دو سازمان گرفتند، یعنی صندوق بین المللی پول (IMF) که وظیفه‌اش نظارت بر سیستم نوین پولی بین المللی بوده و به عنوان مرجع حل

کنفرانس برترن وودز (Bertton Woods) که در سال ۱۹۴۴ تشکیل یافت نقطه عطفی در روابط اقتصادی بین المللی به‌شمار می‌آید و اساس همکاریهای بین المللی در حل مشکلات پولی جهانی

ارزی و کاهش رقابت‌آمیز ارزش پول را حذف نماید.

طی اولین دوره ۲۵ ساله زندگی خود، صندوق، وظیفه نظارت بر اجرای سیستم ارزش اسمی^۲ که به منظور تثبیت نرخ تبدیل ارزهای مختلف به یکدیگر طراحی شده بود را به عهده گرفت. کشورهای عضو مکلف بودند که ارزش پول کشور خود را براساس دلار آمریکا یا طلا تعیین کنند و قبل از تغییر ارزش نرخ ارز خود به میزان بیش از ۱۰٪، مجبور به دریافت مجوز از صندوق بودند. پس از آنکه در اوایل دهه ۱۹۷۰ سیستم نرخ شناور جایگزین سیستم نرخ ثابت اما قابل تعدیل ارز شد همه موافقان و مخالفان صندوق در مورد ادامه حیات این مؤسسه به تردید افتادند. اما پس از بحرانهای اقتصادی جهانی، نقش صندوق نه تنها کاهش نیافت بلکه به طور چشمگیری رشد پیدا کرد.

اینک پس از گذشت یک ربع قرن دیگر به مناسبت پنجاهمین سال تأسیس صندوق، این مؤسسه بین‌المللی یک بار دیگر موضوع بحث محافل مالی دنیا شده است. روشن است که در دنیای پیچیده امروز نیاز به صندوق بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود. همچنین روشن است که صندوق توانایی واکنش سریع در برابر تغییرات اقتصادی جهان را دارا است و می‌تواند برای حل مشکلات راه‌حلهای مناسب ارائه دهد. با توجه به این تواناییها، بدون شک صندوق به حیات خود بعنوان راه‌گشای مشکلات سیستم پولی جهانی ادامه خواهد داد.

سالهای نخستین

علاوه بر تأسیس صندوق بین‌المللی پول و بانک بین‌المللی بازاری و توسعه، سیستم برتن وودز (Bertton Woods)

(System) و بویژه سیستم ارزش اسمی آن، به‌عنوان بزرگترین دستاورد کنفرانس برتن وودز شناخته می‌شود. سیستم برتن وودز (B.W.) علاوه بر پی‌ریزی موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (GATT) در سال ۱۹۴۷ که مربوط به مقررات تجارت بین‌المللی است، با وجود نقاط ضعفی که داشته، توانست در توسعه اقتصاد جهانی که از سال ۱۹۴۵ تا ۱۹۷۱ به طول انجامید نقش مهمی را ایفا کند. این سیستم بویژه به دلیل آنکه صندوق مجری آن بود موجب ترغیب کشورهای صنعتی اروپا شد تا از روشهای کارا و خردمندانه اقتصاد کلان مانند سیاستهای مالی استفاده کنند تا به نرخهای واقعی ارز برسند و همچنین وضعیت بدهیهای خود را از طریق کاهش محدودیتهای ارزی و پرداختی بهبود بخشند. بدین ترتیب کشورهای اروپایی توانستند نرخ تورم و همچنین کسری تراز پرداختهای خارجی خود را کاهش دهند. علاوه بر آنکه صندوق به عنوان یکی از مراجع مهم مشاوره و چاره‌یابی مورد توجه قرار گرفت، با دادن وام ارزی به کشورهای که در تراز پرداختهای کوتاهمدت خود مشکلاتی داشتند کمک بسزای آنها کرد.

افزایش منابع مالی صندوق

طی دهه ۱۹۶۰ دو تغییر عمده در نحوه فعالیت صندوق پدید آمد. نخست، جهت ایجاد اطمینان از داشتن وجه نقد در صورت بروز بحران به منظور برطرف کردن نیازهای مالی کشورهای عضو در رابطه با تراز پرداختهای آنها، شیوه جدیدی را تحت عنوان مقررات عمومی دریافت وام^۳ برقرار کرد. براساس این مقررات، صندوق علاوه بر جوهی که از کشورها بابت حق عضویت دریافت می‌کرد می‌توانست برای افزایش منابع مالی خود از ۱۰ کشور بزرگ صنعتی

جهان وام دریافت کند. (شمار این کشورها اکنون به ۱۲ افزایش یافته است). دوم آنکه در صورت بروز مشکل نقدینگی درجهان جهت تأمین نیازهای مالی کشورها، اقدام به تهیه نوعی پول موسوم به حق برداشت ویژه^۴ (SDR) نمود که کشورهای عضو می‌توانستند آنرا به ذخایر ارزی و طلای خود اضافه کنند و از آن در پرداخت تعهدات خارجی خود استفاده کنند.

اعطای وام به کشورهای درحال رشد

طی دهه ۱۹۶۰ صندوق توجه خود را به کشورهای درحال رشد افزایش داد و کوشش کرد با استفاده از مکانیزمهای جدید، مشکل موقتی کاهش درآمدهای ارزی کشورهای درحال رشد را که ناشی از نوسانات قیمت فرآورده‌های اصلی بود از طریق اعطای نوعی وام جدید برطرف نماید. صندوق در این راه دو روش جدید استقراض را معرفی کرد. تسهیلات مالی جبرانی^۵ و تسهیلات موجودیهای در انتظار صدور^۶.

تغییرات طی دو دهه بعدی

با فروپاشی سیستم ارزش اسمی ارز در دهه ۱۹۷۰، صندوق مجبور شد خود را با شرایط جدید تطبیق دهد. صندوق با توجه به الزامات سیستم نرخ ارز شناور، مجبور شد تغییرات و تعدیلاتی در اساسنامه خود بدهد تا اختیارات قانونی خود را با شرایط جدید تطبیق دهد. اختیارات جدید نقش نظارتی این سازمان را چندین برابر کرد. بدین صورت که نه تنها سیاستهای ارزی کشورها را تحت نظارت قرار داد، بلکه دامنه نظارت خود بر سیاستهای اقتصادی کشورها که بر نرخ ارز اثر می‌گذارند را نیز افزایش داد. صندوق اقدام به تشکیل دو کمیته سیاستگذاری کرد که با شرکت اعضای کمتر

صندوق با توجه به امکانات مالی جدیدی که از سال ۱۹۸۶ فراهم کرده، اکنون قادر است برای کمک به کشورهای کم درآمد در برنامه‌های اقتصادی کلان و میانمدت خود وام‌های مناسب و آسانی در اختیار آنها قرار دهد.

اما در دفعات بیشتری نسبت به جلسات سالانه اعضاء هیئت مدیره صندوق و بانک جهانی (The World Bank) تشکیل می‌شد تا تصمیمات سریعتر و بموقعتر گرفته شود. علاوه بر این صندوق یک نوع وام جدید جهت برطرف کردن نیازهای میانمدت کشورهای در حال توسعه به نام تسهیلات جدید صندوق^۷ معرفی کرد.

افزایش فعالیتهای وامدهی

در دهه ۱۹۷۰ افزایش سریع قیمت نفت توازن پرداختهای خارجی بسیاری از کشورها را بشدت دگرگون ساخت و نرخ تورم بشدت افزایش یافت. سپس هنگامی که رکود نسبی اقتصادی کل جهان را فرا گرفت، بسیاری از کشورها با پدیده جدیدی، یعنی تورم همراه با بیکاری روبه‌رو شدند، نظیر آنچه در دهه ۱۹۳۰ اتفاق افتاده بود. خطر پرنوسان شدن نرخ ارزها و رقابت کشورها در پایین آوردن ارزش پول خود همه محافل اقتصادی را نگران کرد. برای مقابله با چنین خطراتی صندوق اقدام به معرفی وام‌های جدیدی کرد که هدف آنها از بین بردن محدودیتهای ساختاری و نوسانات کوتاهمدت اقتصادی بود. امروزه وام‌های اعطائی صندوق به کشورهای عضو کمک می‌کند تا از سیاستهای مالی و پولی مناسب استفاده

کنند، ساختار قیمت فرآورده‌های خود را بهبود بخشند، به نرخهای واقعی ارز خود دست یابند و کارایی خود را در امر تولید افزایش دهند، تا برای آنها امکان رسیدن به یک رشد مطلوب اقتصادی فراهم شود. در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، درحالی‌که بسیاری از کشورها کوشش کردند وضعیت تعهدات خارجی خود را بهبود بخشند و نیاز به استفاده از سیاستهای اقتصاد کلان را در رسیدن به توازنهای اقتصادی بیشتر احساس کردند، بر فعالیتهای وامدهی صندوق افزوده شد. صندوق ده‌ها سال وام‌های کوتاهمدت در اختیار کشورهای عضو می‌گذاشت، هرچند این وام‌ها برای کشورهای در حال توسعه کم درآمد که مشکلات درازمدت در پرداخت تعهدات خارجی خود داشتند مناسب نبود. صندوق با توجه به امکانات مالی جدیدی که از سال ۱۹۸۶ فراهم کرده، اکنون قادر است برای کمک به کشورهای کم درآمد در برنامه‌های اقتصادی کلان و میانمدت خود وام‌های مناسب و آسانی در اختیار آنها قرار دهد.

بحران استقراض

بحران نفت در دهه ۱۹۷۰ که موجب دریافت وام‌های سنگین از جانب کشورهای در حال رشد و واردکننده نفت از بانکهای تجاری شد و همچنین افزایش نرخ بهره از سوی کشورهای صنعتی به منظور کنترل نرخ تورم، دست به دست هم داد و بحران نفت دهه ۱۹۸۰ را به وجود آورد. در اواخر سال ۱۹۸۲ ناگهان کشورهای مقروض در پرداخت بهره وام‌های خارجی خود با مشکل بزرگی روبه‌رو شدند.

این بحران سلامت سیستم بانکی و مالی بین‌المللی را به مخاطره انداخت. از همان آغاز بحران صندوق به فکر چاره‌جویی افتاد. نخست، صندوق،

کشورهای در حال توسعه و کشورهای صنعتی فکر می‌کردند این بحران مشکل موقتی است. تصور آنها این بود که رکود نسبی اقتصادی جهان که باعث کاهش تقاضا برای صادرات کشورهای مقروض شده بود موقتی است. پیش‌بینی می‌شد رشد اقتصادی در کشورهای صنعتی طی یک یا دو سال بعد پس از تحت کنترل درآوردن نرخ تورم دوباره به راه خود ادامه دهد. تصور می‌شد بهبود وضعیت اقتصادی در کشورهای صنعتی همراه با حل بعضی مشکلات در کشورهای مقروض مانند کسری بودجه زیاد، سیاستهای پولی آسان و نرخ بیش از اندازه بالای ارز رشد اقتصادی را به کشورهای مقروض بازگرداند. محافل مالی همچنین عقیده داشتند مبالغ زیاد سرمایه که از کشورهای مقروض خارج شده بود، پس از اصلاحات و تعدیلات اقتصادی دوباره به این کشورها بازمی‌گشت و سرمایه‌گذاری در این کشورها افزایش می‌یافت و تصور می‌شد بانکهای تجاری که توانا نبودند یا تمایل نداشتند وام‌های سنگین کشورهای مقروض را ببخشند حاضر می‌شدند داوطلبانه به کشورهای مقروض وام‌های جدید اعطاء کنند.

صندوق برای حل بحران موجود پیشقدم شد و شروع به همکاری و مشاوره با کشورهای مقروض و کشورهای صنعتی و وامدهندگان رسمی دولتی و وامدهندگان خصوصی کرد و به کشورهای مقروض در طراحی و اجرای برنامه‌های تعدیل اقتصادی کمک نمود. این سازمان امکانات دریافت وام از دولتها، بانکهای تجاری و سایر مؤسسه‌های مالی بین‌المللی را برای کشورهای مقروض فراهم کرد و جهت تجدیدنظر در برنامه بازپرداخت وام‌ها با کشورهای وام‌دهنده و کشورهای وام‌گیرنده به مذاکره پرداخت.

برخلاف تصور خوشبینانه اولیه که به دلیل ارائه برنامه‌های اقتصادی خود به کشورهای مقروض که شرط حمایت‌های مالی صندوق بود، بشدت مورد سرزنش و انتقاد قرار گرفت. پس از آنکه سطح زندگی در کشورهای دریافت‌کننده وام از پیش هم پایینتر رفت، صندوق به لحاظ شرایط وام خود که براساس آن کشورهای دریافت‌کننده وام مجبور بودند از سیاستهای اقتصادی خاصی پیروی کنند بشدت مورد سرزنش قرار گرفت.

در سال ۱۹۸۹، به دلیل آنکه سیاست تعدیل اقتصادی بعلت بار سنگین وام در بسیاری از کشورها به ثمر نرسید، استراتژی بازپرداخت وامها تغییر کرد و سعی شد وامها سریعتر مستهلک شوند. برخی از کشورهای مقروض به ویژه در آمریکای لاتین و همچنین در سایر مناطق ترتیبات و موافقتنامه‌های خاصی به وام‌دهندگان دولتی و غیردولتی و خصوصی برقرار کردند تا بتوانند از هزینه سنگین خدمات استقراضی خود بکاهند. در همین دوران برخی کشورهای دیگر از برنامه‌های تعدیل اقتصادی سود بردند. در دهه ۱۹۹۰ بهبود در وضعیت اقتصادی بسیاری از کشورها مشاهده می‌شود. بویژه بسیاری از کشورهای نیمکره غربی از رشد اقتصادی

چشمگیری برخوردار بودند. هرچند بسیاری از کشورهای افریقایی هنوز با مشکل بازپرداخت وامهای خود روبه‌رو هستند.

گمان می‌رفت بحران استقراض موقتی باشد، این مشکل بمدت ۱۰ سال ادامه یافت. عواقب ناشی از تعدیلات اقتصادی گریبانگیر کشورهای مقروض شد و صندوق

تغییر در سیستمهای اقتصادی

در دهه ۱۹۹۰ صندوق توجه خود را به کشورهای تازه استقلال یافته اتحاد جماهیر شوروی سابق که می‌خواهند سیستم اقتصادی خود را به سیستم اقتصادی بازار آزاد تبدیل کنند متمرکز کرد و کمکهای مالی مهمی به این کشورها کرد. علاوه بر کمکهای مالی به کشورهای تازه استقلال یافته از طریق اعطای وام به آنها، صندوق کوشش می‌کند در زمینه آموزش مقامات دولتی این کشورها، بالا بردن کیفی سیستم اطلاعاتی و آمار، بهبود سیستمهای مالیاتی و مخارج دولتی، سیستم امنیت اجتماعی، سیستم بانک مرکزی و سیستمهای مالی به این کشورها کمک کند تا در هدفهای اقتصاد کلان خود موفقتر باشند. جهت تسهیل در امر آموزش مقامات دولتی این کشورها، صندوق یک مرکز آموزشی در وین تأسیس

کرد.

تحلیل سیاستگذاریها

بساتوجه به پیچیدگی مشکلات کشورهای درحال رشد و کشورهای تازه استقلال یافته، صندوق تمرکز خود در مورد سیاستهای کشورهایایی که به آنها کمک می‌کند را گسترش داد. برای مثال، صندوق تأکید زیاد بر سیاستگذاریهایی دارد که منتهی به رشد اقتصادی پایدار و پرکیفیت می‌شوند، حتی اگر چنین سیاستهایی نیاز به زمان طولانی برای به ثمر رسیدن داشته باشند. صندوق همچنین تأثیر سیاستگذاریهای کشورهای تحت حمایت خود را بر فقر و توزیع عادلانه ثروت و محیط زیست به شدت تحت توجه قرار می‌دهد.

نقش صندوق بین‌المللی پول در آینده باوجود تغییراتی که در طی ۵۰ سال گذشته رخ داده، صندوق هنوز نقش اولیه و اساسی خود را که نظارت بر سیستم بین‌المللی پول و اقتصاد جهانی است حفظ کرده است. بعلت افزایش وابستگی کشورها به یکدیگر نقش صندوق نسبت به ۵۰ سال گذشته بسیار پراهمیت‌تر شده، هرچند وظایف آن بس مشکل‌تر شده است.

یکی از علتهای آن است که کشورهای صنعتی سیاستهای اقتصادی مالی، پولی و ساختاری ویژه‌ای را مورد استفاده قرار می‌دهند که ضمن آنکه در جهت منافع کشورهای خود می‌باشند به زیان کشورهای دیگر تمام می‌شوند. تغییرات پرنوسان ارزهای مهم جهان موجب بی‌اطمینانی و زیان به تجارت بین‌المللی و سرمایه‌گذاری می‌شود. کشورهای صنعتی همچنین اتکای زیادی به سیاستهای پولی به‌عنوان یکی از ابزارهای مؤثر مدیریت اقتصاد کلان داشته‌اند و برای جلوگیری از تورم نیاز دارند تعدیلات اقتصادی را به موقعتر انجام دهند.

اینک پس از گذشت یک ربع قرن دیگر به مناسبت پنجاهمین سال تأسیس صندوق، این مؤسسه بین‌المللی یک بار دیگر موضوع بحث محافل مالی دنیا شده است.

بعثت کسری بودجه زیاد دولتها، اتخاذ سیاستهای مالی انعطاف‌ناپذیر شده و آثار منفی بر سیاستهای پولی گذاشته است. میزان نقدینگی در سطح جهانی از منابع خصوصی بمیزان زیادی از منابع دولتی و رسمی بیشتر شده است با این همه، صندوق در نظارت و ترغیب کشورها به پیروی از سیاستهای سالم اقتصادی و ایجاد سیستم پایدار تبدیل نرخ ارز نقشی کلیدی دارد.

طی چند دهه گذشته، کشورهای درحال توسعه تبدیل به نیروی جدید و مهم اقتصادی شده‌اند. بسیاری از آنها رشد اقتصادی بالاتری نسبت به کشورهای صنعتی داشته‌اند، هرچند برخی دیگر بعثت

سیاستهای خود آنها و همچنین به‌دلیل حرکت آهسته بهبود اقتصادی کشورهای صنعتی پس از رکود اوایل دهه ۱۹۹۰، رشد اقتصادی پائینی داشته‌اند. هرچند جریان سرمایه‌های بخش خصوصی به کشورهای درحال توسعه افزایش زیادی یافته، اما بیشتر این جریانها به کشورهای امریکای لاتین و کشورهای آسیایی بوده است. ورود میزان زیادی سرمایه به بعضی از کشورهای درحال رشد موجب مشکلات اقتصادی زیادی در این کشورها شده به‌طوری‌که این کشورها برای خنثی کردن آثار افزایش سرمایه بر تورم و نرخ ارز دست به سیاستهای عجولانه و غیرعقلانه می‌زنند. خطر وابستگی به سرمایه‌های وارداتی اخیراً بصورت بحران اقتصادی در مکزیکو بخوبی مشاهده شد.

بنابراین نیاز است صندوق برای آزادسازی سیستم قیمت‌گذاری، تجارت و امور ارزی و کنترل تورم و اجرای برنامه‌های امنیت اجتماعی جهت حمایت از آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه، کمک‌های مالی و تکنیکی خود را به کشورهای درحال رشد و کشورهای تازه استقلال‌یافته ادامه دهد. در حالی‌که رشد سریع جریانهای سرمایه‌خصوصی در مفید بودن حق برداشت ویژه (SDR) (ذخیره دارایی ویژه صندوق) در بسیاری از محافل با سؤال روبرو شده، توانائی کشورهای درحال رشد جهت دریافت وام با شرایط مناسب در بازارهای سرمایه جهان فقط به تعداد انگشت شماری کشورهای با نفوذ محدود شده است. به‌رجهت، در حالی‌که سیستمهای مالی و اقتصادی سریعاً به طرف یک وضعیت بین‌المللی حرکت می‌کند، انتشار ذخیره دارایی متمرکز^۱ توسط یک سازمان پولی بین‌المللی باید مورد توجه قرار گیرد.

یک تحول مهم که اخیراً در رابطه با اقتصاد جهانی رخ داد، به نتیجه رسیدن اجلاس اروگوئه می‌شد که پیمان شریط تجارت بین‌المللی است. با توجه به وضعیت اقتصادی آزادتر و پرقابتری که بخاطر اجلاس اروگوئه بوجود آمده، نیاز به نظارت صندوق بر نرخ‌های ارزها و سیاستهای اقتصادی کشورها بیشتر احساس می‌شود. صندوق با جانشین گات یعنی سازمان تجارت جهانی (WTO) در جهت بیشتر آزادساختن تجارت جهانی همکاری خواهد کرد.

شرایط نوین موجود فرصت همکاری بیشتر بین کشورهای جهان را فراهم نموده است. امروزه صندوق با ۱۷۹ کشور عضو، یعنی تقریباً تمام کشورهای جهان به هدف و مقصد اولیه خود که تبدیل شدن به یک سازمان واقعاً بین‌المللی است دست یافته است. یکبار دیگر مانند اعضاء حاضر در کنفرانس برتون وودز در ۵۰ سال پیش، کشورهای جهان با اراده سیاسی کافی می‌توانند در جهت رسیدن به یک سیستم پولی باز با یکدیگر همکاری کنند تا همه کشورها از اثرات این همکاری بهره‌مند گردند.

۱. خانم Vries آمریکایی، اولین کارمند صندوق بوده که از سال ۱۹۷۳ تا ۱۹۸۷ که بازنشست شد به عنوان مورخ صندوق کار می‌کرد.

2. Par Value system.
3. General Agreement to Borrow.
4. Special Drawing Right.
5. The Compensatory Financing Facility.
6. The Buffer Stock Facility.
7. The Extended Fund Facility.
8. Central Reserve Asset.

منبع: